

## DE SANTO DAIME EN DE GESCHIEDENIS VAN HET GEBRUIK VAN PSYCHOACTIEVE PLANTEN

### Inleiding

Dit rapport is geschreven op verzoek van mr. Adèle van der Plas door Dr. Stephen Snelders. Dr. Snelders is historicus, gespecialiseerd in de sociale geschiedenis van drugsgebruik, en in 1999 gepromoveerd aan de Vrije Universiteit in Amsterdam op het onderwerp 'LSD en de psychiatrie in Nederland.' Momenteel bereidt hij aan de Vrije Universiteit een vervolgonderzoek op zijn proefschrift voor. Een deel van het materiaal waarop het rapport is gebaseerd is verzameld bij het ontwerpen van een pilot-studie naar het ritueel gebruik van ayahuasca ter genezing van drugsverslaving in 1999-2000, waarin Dr. Snelders samenwerkte met Prof. J. Keppel Hesselink en met onderzoekers van het Centrum voor Verslavingsonderzoek in Utrecht. De vraagstelling van dit rapport is of de praktijken van de Santo Daime-religie te plaatsen zijn binnen de bredere geschiedenis van het gebruik van psychoactieve stoffen, voor verschillende doeleinden in verschillende tijdperken en culturen. Het rapport is gebaseerd op de huidige stand van onderzoek binnen de verschillende disciplines van de historische wetenschappen, de archeologie, de antropologie, en de etnobotaniek. Het rapport zal zich beperken tot de klasse van 'hallucinogene' middelen, waartoe ayahuasca behoort.

### 1. Medisch en recreatief gebruik van psychoactieve stoffen

In huidig historisch onderzoek is een beschrijvend onderscheid gemaakt tussen een 'medisch' en een 'recreatief gebruik van psychoactieve stoffen (met name door M. de Kort in zijn proefschrift over de geschiedenis van het Nederlandse drugsbeleid uit 1995). Veel stoffen die momenteel onder de Opiumwet vallen zijn hun 'carrière' begonnen binnen de geneeskunde. Dit geldt voor opiaten (opium kende een uitgebreid geneeskundig gebruik in Europa tenminste sinds de 16e eeuw, de derivaten morfine en heroïne werden in de 19e eeuw als geneesmiddelen ontwikkeld) en voor cocaïne, maar het geldt ook voor hallucinogene stoffen als LSD, mescaline en psilocybine. Deze stoffen werden vóór het midden van de jaren zestig in de Verenigde Staten en West-Europa vooral als hulpmiddelen in de psychiatrie gebruikt: bij vormen van psychotherapie, in experimentele psychopathologie, en in bioneurochemisch onderzoek. Hoewel dit soort medisch gebruik hedentendage aan strenge controle van de medische inspectie onderhevig is, was dat (bij hallucinogenen) veel minder het geval vóór het midden van de jaren zestig. Pas met de opkomst van een 'recreatief gebruik buiten een medische omgeving veranderde dit: zo betekende de opname van LSD en andere hallucinogene stoffen in de

drugswetten van verschillende landen dat gebruik door medici ingeperkt werd en aan striktere controle onderhevig werd. Het onderscheid tussen een medisch en recreatief gebruik, dat aan de basis ligt van ons huidig drugsbeleid, wordt gemaakt op strikt formele gronden: het eerste betreft medicatie door een erkend arts, het tweede niet. Het onderscheid is zeker niet bruikbaar ter bestudering van gebruiksvormen van psychoactieve stoffen in andere culturen of in de pre-industriële tijd. Bestudering van deze laatste gebruiksvormen leggen een aantal categorieën bloot, die niet eenvoudigweg als 'recreatief' of als 'medisch' (in de formele zin van het woord) te kenmerken zijn.

## 2. Gebruik van psychoactieve planten in verschillende culturen

Voor historici, archeologen en antropologen is drugsgebruik, of meer in het bijzonder gebruik van psychoactieve planten, geen categorie op zich, maar een onderdeel van bepaalde sociale activiteiten. Hun rol binnen die activiteiten is het belangrijkste punt van wetenschappelijk onderzoek. (Overigens bekijken, parallel hieraan, sociologen die de epidemiologie van drugsgebruik in onze eigen samenleving bestuderen dit gebruik eveneens als onderdeel van sociale activiteiten - een benaderingswijze die sinds een jaar of twintig gemeengoed is geworden binnen de sociale wetenschappen.) Voor we aangeven welke sociale activiteiten in het bijzonder relevant zijn als we een verband willen leggen tussen het gebruik van psychoactieve planten door de geschiedenis heen en de Santo Daime, moeten we een kort overzicht geven van de verschillende culturen en historische tijdperken om welke het gaat. Een uitputtende opsomming is hier ondoenlijk en waarschijnlijk ook onnodig. Een aantal overzichtswerken staan ter beschikking van de geïnteresseerde. Ik refereer slechts aan: - de ontdekking van rotstekeningen uit het Stenen Tijdperk, tussen 7000 en 5000 voor Christus, in de Sahara, wijzend op een vermoedelijk gebruik van psychoactieve paddestoelen; - het bestaan in het Bronzen Tijdperk, in het tweede millennium voor Christus, van een wijdverbreide cultuur die zich uitstrekte van India via het Nabije Oosten tot in Griekenland, waarin het gebruik van cannabis, papaver, en in sommige gebieden misschien *Peganum harmala*, een belangrijke rol vervulde; - het gebruik van peyote en andere psychoactieve planten onder Indianen van Midden-Amerika vóór de komst van Columbus (Azteken, Maya's), een gebruik dat na de Spaanse verovering bleef bestaan bij stammen in Noord-Mexico als de Huichol en de Yaqui; - de ontdekking, in de jaren 1950, van een gebruik van psychoactieve paddestoelen door Indiaanse curanderos en curanderas (genezers en genezeressen) in Mexico; -in Afrika, het gebruik van iboga in Gabon; - en het gebruik van DMT-bevattende middelen door de Indiaanse bewoners van het Amazonegebied, hetzij in de vorm van snuifmiddelen (zoals cohoba), hetzij in dranken (zoals ayahuasca en yagé). Dit gebruik is nog steeds (bijvoorbeeld

onder de Yanomami) een integraal onderdeel van het sociale leven in de oorspronkelijke dorpsgemeenschappen in de Amazone-jungle.

Sinds de 19e eeuw heeft zich in bepaalde gebieden, als reactie op de blanke kolonisatie, een speciale vorm van gebruik van psychoactieve middelen ontwikkeld, namelijk in de vorm van een syncretisme, waarin christelijke geloofsbeelden samenvloeiden met het traditionele gebruik van de middelen. Een eerste vorm daarvan treffen we na 1870 aan in het zuiden van de Verenigde Staten, waar een christelijke peyotereligie ontstond onder meer dan vijftig Indiaanse stammen, die de strijd met de blanken hadden verloren en waren opgesloten in reservaten. In 1918 werd de peyotereligie geformaliseerd in de Native American Church. Hoewel peyote en zijn derivaat, mescaline, in de Verenigde Staten onder de drugswetgeving vallen, garandeerde in 1960 een rechterlijke uitspraak het gebruik van peyote door 'native Americans' (Indianen) uit het oogpunt van godsdienstvrijheid. Eenzelfde vrijheid wordt in Gabon toegekend aan het ibogagebruik door syncretistische kerkgenootschappen. De Santo Daime (in de jaren twintig opgezet door blanke rubberappers, die het gebruik van ayahuasca van Indianen leerden en dit combineerden met christelijke geloofsbeelden), en soortgelijke genootschappen in Brazilië, zoals de União do Vegetal, genieten eveneens vrijheid tot gebruik van een psychoactief middel.

### 3. Verschillende vormen van gebruik

Keren we terug naar de vraag welke rol psychoactieve planten hebben gespeeld en spelen in sociale activiteiten in andere culturen en tijdperken. Dit blijkt een bijzonder uitgebreid terrein te beslaan, van godsdienstige activiteiten en rituelen voor sociale binding tot toverij (voor goede en kwade doeleinden), van slaapkamer (als afrodisiaca) tot het slagveld (de krijgswede van de berserkers). In verband met de Santo Daime moeten we wijzen op het werk van de Italiaanse historicus Carlo Ginzburg. In een studie uit 1989, waarin hij cross-cultureel en transhistorisch 'sjamanistische' praktijken onderzocht, kwam Ginzburg op een algemene 'extatische communicatie met de doden' als algemeen kenmerk van pre-industriële culturen. Het woord 'doden' moeten we niet al te letterlijk nemen, het gaat om wezens die we in 'gewone' bewustzijnstoestanden niet waar kunnen nemen. Ginzburg refereert aan het gebruik van psychoactieve middelen om in contact te komen met die wezens. Een oudere school van onderzoek naar sjamanisme (Mircea Eliade) zag dit gebruik als een degeneratie van de oorspronkelijke praktijken. Moderne onderzoekers zijn daar minder zeker in en sommigen neigen het gebruik van psychoactieve planten juist als de oorspronkelijke praktijk te zien. Hoe dit ook zij, de 'extatische communicatie' heeft bepaalde rollen in sociale activiteiten,

die duidelijk te herkennen zijn in de rituelen van de Santo Daime: a. religieus, het contact bewerkstelligen tussen de gelovigen, of de leden van de stam, en de goden, of geesten, of voorouders; b. medisch: binnen traditionele culturen wordt uitgegaan van bepaalde geneeskundige concepten, die de oorzaken van gezondheid en ziekte in een soort 'geestenrijk' lokaliseert. Met behulp van de psychoactieve middelen kan dit 'rijk' betreden worden. Hier moet worden opgemerkt dat in de huidige psychiatrische verslavingszorg veel belangstelling bestaat voor deze concepten, omdat men meent dat ze aan patiënten uit niet-westerse etnische culturen een handvat voor behandeling kunnen bieden; c. sociale binding: binnen de rituelen wordt een band geschapen tussen de afzonderlijke deelnemers, als basis waarop bepaalde normen- en waardenpatronen worden overgedragen.

#### 4. Concluderende opmerkingen

Het gebruik van psychoactieve middelen, met name hallucinogenen, is een integraal onderdeel geweest van tal van pre-industriële culturen en leeft nog steeds voort onder bepaalde bevolkingsgroepen buiten Europa, en onder syncretistische religies die sinds de 19e eeuw ontstaan zijn en traditioneel gebruik hebben gecombineerd met christelijke geloofsbeelden. De Santo Daime valt zonder moeite te plaatsen binnen deze geschiedenis van het gebruik van psychoactieve middelen. De categorisering tussen 'medisch' en 'recreatief gebruik, die ten grondslag ligt aan onze huidige drugswetgeving, is onvoldoende om dit gebruik te analyseren. De huidige stand van wetenschappelijk onderzoek wijst op de functies van dit gebruik binnen sociale activiteiten, met name voor religieuze, medische en socialisatiedoelinden.

#### Literatuurverwijzingen

Devereux, Paul, *The long trip: a prehistory of psychedelica*, New York, 1997.

Ginzburg, Carlo, *Stone nottuma*, Turin, 1989. Engelse vert.: *Ecstasies: deciphering the witches' Sabbath*, Harmondsworth, 1992.

Goodman, Jordan, Paul E. Lovejoy en Andrew Sherratt, ed., *Consuming habits: drugs in history and anthropology*, London, New York, 1995.

Kort, Marcel de, Tussen patiënt en delinquent. Geschiedenis van het Nederlandse drugsbeleid, Hilversum, 1995.

McKenna, Terence, Food of the gods: the search for the original tree of knowledge, New York, 1992.

Stafford, Peter, Psychedelics encyclopedia, 3e herz. dr., Berkeley, 1992.

Amsterdam, 27 november 2000

—, (III)





